

Образ українського солдата пафосний, наділений оптимізмом, втілює риси загартованості, відданості батьківщині, безстрашність, коли ж німецький солдат – полонений долі, незримий мученик свого пана, його страх – це його вчинки, його смерть – це ніщо, це не героїство, а це кара за служіння хибним інтересам.

Воронько закликає свого героя бути терплячим і долати стихії війни. Пафосом мужньої нездоланності українських патріотів звучать заключні слова: „Отож де річка – прямо в брід, / Скала – через скалу” [Воронько П. 1982: 65]. Обидва образи отримують авторський заклик, та вони різні: П.Воронько загартовує словами свого солдата, підтримує і непохитно вірить у його перемогу; Е.Вайнерт насторожує свого бійця, пророкуючи „die russische Einsamkeit / zum unertrinnbaren Gefängnis“ [E. Weinert 1985: 187] (російську самотність в неминучій тюрмі – переклад наш – О.С.). Образ Е.Вайнерта утворює таку плеяду страшних реалій очікування – „неминуча тюрма”, „чужина”, „голод”, „бомби”, „льодяні намети”, „смерть”. Ця гірка реальність закликає образ солдата не воювати „für ein Schmarotzergezücht“ [E. Weinert 1985: 188] (за плем'я дармоїдів – переклад наш – О.С.), і постати проти війни. Український солдат протистоїть війську загарбників, він повинен нести тягар оборони своєї країни, коли ж німецького солдата Вайнерт закликає до протесту, до зброї проти прихильників війни та її тиранів. Типовий образ солдата змінюється: солдат повинен мислити, повинен обирати свій шлях життя, а не як у П.Воронько іти „в огні; в пилу”. А чи варто? У П.Воронька, так, варто, і, навіть, необхідно. У Вайнерта – безнадійно „згнити без слави”. Солдат – це слава, а німецький солдат, як і будь-який не хоче нести поразку – тож і заклик „für ein neues Vaterland“ (за нову батьківщину – переклад наш – О.С.). Нова батьківщина – це, мається на увазі, країна без Гітлера, і саме для такої місії звучить заклик „Soldaten, ihr habt die Waffen! / Nehmt euer Schicksal selbst in die Hand!“ [E. Weinert 1985: 188] (Солдати, у вас є зброя! Візьміть свою долю у власні руки! – переклад наш – О.С.).

Таким чином, зіставлення поетики образу солдата у поезіях Е.Вайнерта та П.Воронька дає підстави для констатації їх зовнішньої подібності та великої внутрішньої розбіжності. У подібності ми спостерігаємо використання аналогічних стильових прийомів та тропів для опису художнього образу та реальності навколо нього. Образ солдата стає інтонацією всього вірша – це та поетична деталь, через яку розкривається основна сюжетологія ліричного твору.

Отже, розглянувши українську та німецьку поезію, можна простежити їх типологічну подібність у творенні світу художніх образів, що відбито в літературній дискусії 40-х років. Через світ образів демонструються світові проблеми, натяки та закономірності несправедливого людського існування. Антропологічний аспект дослідження художньої образності розкриває поетику жорстоких реалій 40-х років ХХ століття на основі української та німецької поезії, світ літературних образів якої ще не вичерпує себе у компаративістському дискурсі.

Література: Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики. Том І. – Київ: Либідь, 1998.; Воронько Платон. – Київ. Т. 1., 1982.; Воронько П. Повінь: Вибрані твори. – К.: Криниця, 2004. – 608 с.; Лановик М. Функціонування художнього образу в різномовних дискурсах. – Тернопіль: Економічна думка. – 1998. – 148 С.; Олійник Б. Поки живий – іди! // Платон Воронько. – Київ. Т. 1., 1982. – С.5-25.; Причепій С.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Академвидав, 2003. – 576 с.; Юрияк Анатоль. Літературні жанри малої форми. – Інститут дослідів Волині. Ч. 42., 1981. – 118 с.; Fiskowa S. Geschichte der deutschen Literatur. – Lwiw, 2003. – 340 с.; Sachs N. Gedichte. – Suhrkamp Verlag: Frankfurt am Main, 2001. – 141 S.; E. Weinert. Gesammelte Werke. – Leipzig: Offizin Andersen Nexö, 1985. – 216 S.

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДІАЛОГ: СПРОБА ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Зрослий інтерес до документальної літератури відразу говорить про її малодослідженість. Nonfiction є неоціненним засобом «історичного освоєння дійсності» [3, 83]. «Це напрочуд

змістовний і своєрідний, інформаційно-психологічний феномен на певній і рухомій межі між сьогодні і учора, між живим і неживим, між пам'яттю і історією, між документом і сповіддю» [6, 107]. Власне, йдеться про епістолярій, який в Україні на сьогодні є, мабуть, найактуальнішим жанром документалістики у літературознавчих дослідженнях. Віднедавна у вітчизняному літературознавстві можна виділити кілька праць, присвячених цій проблемі (дослідження В.І. Кузьменка, О.А.Галича, М. Коцюбинської).

За тлумаченням літературознавчого словника, епістолографія подається «як листування приватного характеру, що в кращих зразках має історико-культурне значення» [7, 242]. Уже на прикладі Стародавньої Греції майстерність у листуванні входила до курсу риторики та передбачала певні вимоги до послань: вступне слово, головна частина, заключна частина. Відомо, що такою схемою послуговувались Платон, Сократ, Аристотель. Однак у Середньовіччі такий епістолярний стиль трактувався як архаїчний. Кількість тодішніх частин нормативної епістоли збільшилася до п'яти – додалися преамбула і так зване прохання. Вартими уваги, з огляду на сказане, є „Листи до Елоїзи” Абельяра. Крім того, його твір – це втілення концепції діалогізму: людина потребує іншу для спілкування. Увага акцентується на діалогічності мовлення, де має місце діалогічна напруга і суперечливі думки зводяться у діалогічному двобої [1].

Показовою у цьому сенсі є і німецькомовна «містична» [13, 226] кореспонденція XIV ст. (Mystikbriefe): Маргарета Ебнер – Прюстер Гайнріх фон Нордлінген; Йогансен Тойлер – Гайнріх Зойс. Саме з XIV ст. в Західній Європі зростає суспільна потреба листовної комунікації. Цьому посприяли як соціальні, так і політичні фактори.

Хоча кореспонденція XV ст. велася здебільшого німецькою мовою, однак лишався і латиномовний «Briefwechsel» (листування) вчених, митців, видавців (Конрад Келтіс, Еразм Роттердамський, Йогансе Ройхлен, Вілібальд Піркгаймер, Ульріх вон Гуттен, Філіп Мелангтон, Альбрехт Дюрер). Латиномовна традиція листування гуманістів в Kanzleistil (канцелярському стилі) не дозволила реформаторам у XVI ст. вести кореспонденцію німецькою мовою. Однак уже в другій половині XVI ст. переважало німецькомовне листування (Briefverkehr): Бальтазар Паумгартнерс – Магдалена (1588-1598). Водночас практично до XVII ст. в освічених верствах побутовало листування (Briefverkehr) по-французьки. Це була своєрідна німецько-французька мішанина.

Поступово листи формуються як окрема жанрово-стильова форма, стають самостійними літературними творами, а згодом (XVIII ст.) їх взагалі починають трактувати як «терапевтичну» можливість самоаналізу (Selbstbeobachtung), самопізнання (Selbsterkenntnis), самопредставлення (Selbstdarstellung) [14, 238]. Стосовно діалогів Лессінга – Мендельсона; Гете – Міллера з'являється термін „проблемно-зорієнтоване листування” [див.:14]. Таку традицію епістолярного діалогу у XVIII ст. навіть жанрово визначили – почали називати терміном “Briefkultur”. Підтвердженням цьому виступають «брівфкеселі» великих особистостей (поетів, науковців, політиків): Теодор Шторм – Еріх Шмідт; Готфрід Келлер – Герман Геттер. Щодо стильової норми написання, то вона представлена “als geschriebenes Alltagsgespräch” (записана повсякденна розмова). Важливо згадати і про виключну роль письменників XVIII ст., які наділили авторський лист новою функцією – функцією історичного джерела. Жерар Жене загалом вважає листи «паратекстами, що мають додаткову коментар-функцію до літературного твору» [12].

Отже, аналізуючи німецький епістолярій, потрібно відзначити його діалогічну природу (на відміну від україномовного монологічного) та безпрецедентність у визначенні терміна. „Бривфкесель” визначається як листування двох людей, яке має формальний або дружній характер [11, 231].

Дещо інакше відбувався поступ вітчизняного епістолярію, чия історія сягає майже тисячоліття. Її витоки потрібно шукати ще в літературі Київської Русі («Повчання дітям В. Мономаха», 1117). До документалістики належать і літописи Київської Русі та пізнішого часу – Самовидця, Самійла Величка, Григорія Грабянки та ін. [3]. Розвиткові писемної власне епістолярної української традиції посприяли листовні діалоги Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянської, В. Стефаника та ін. Такі стилістично довершені листи з яскравим виявленням авторського «я» створили справжні епістолярні масиви, без яких важко уявити вітчизняне літературознавство. Передусім йдеться про вміння за допомогою листів «культивувати, творити живий зв'язок між культурами» [5, 65]. У цьому роль епістолярних дуетів важко

переоцінити. Вони виступають не лише як гаранті якісного мистецького матеріалу, а й як «психологічне дзеркало» знаних особистостей.

Текуча та мінлива форма листа дає її авторові шанс до самопізнання (в порівнянні з німецьким *Selbsterkenntnis*). Таким прикладом слугує епістолярна спадщина Катерини Білокур. Лист як форма пізнання – це діалог зі своїм складним еґо. Адже життєва та мистецька філософія його авторки – то біль і страждання поетичної душі, „сповіданої” за допомогою фарб. Отже, листи можна розглядати як «своєрідну компенсацію, можливість розкритися» [5, 50].

Авторські листи – це рідкісні документи людської величі та людської слабкості. Автор листа створює свій власний автопортрет, роздумуючи про сьогоденні для нього події. Тому завдяки особі автора в листах віддзеркалюється епоха та людська індивідуальність. Взірцем такого інформативного письма є листування українців–шістдесятників. Їхні листовні діалоги – це згустки тодішнього тоталітарного абсурду, перемноженого на внутрішню філософію та світосприйняття автора як заручника ситуації. Епістолярна спадщина В. Стуса, Є. Сверстюка, В. Чорновола, В. Марченка, яка через надмір цензури писана езоповою мовою, є показовою.

Розглядаючи категорію епістолярного діалогу, потрібно також систематизувати знання про діалог у філософському, психологічному та емпіричному вимірах.

З філософської точки зору діалогічність – це суть буття. Ще від часів Романтизму Ф. Шляєрмахер та Г. Гумбольд сформулювали уявлення про те, що розуміння та інтерпретація заторкують стосунки індивідів один з одним та зі світом. Всередині моделі світу, створеної людиною, виникають діалогічні взаємини між людиною і Богом, між людиною й людиною та світом. Людина має цілковиту потребу у схожій собі. Тому надзвичайно важливою є бахтінська думка про те, що учасниками діалогу є не лише дві особи, але й «розуміння незримо присутнього «третього» [2, 406]. У літературному творі «третім» виступає герой твору або ж читач. В епістолярному діалозі, де немає спільного ідейного змісту, таким співрозмовником між автором (адресантом) та адресатом може бути прогнозований читач. Адже автор не може не зважати на те, що його листи будуть прочитані – як наслідок, створює собі хороший імідж, моделюючи свій власний автопортрет так, щоб справити позитивне враження на майбутнього читача. Ганса Роберта Яусса теж цікавив не лише діалог двох індивідів, а й їхня внутрішня налаштованість пізнавати одне одного у несхожості, інакшості [10, 368]. Тим самим позиціонуючи власну максимальну відвертість та самокритику.

Таким чином, в епістолярному діалозі, третьою одиницею між двома співрозмовниками можна розглядати мотивацію, внутрішню налаштованість. Адже психологічні погляди на природу епістолярного діалогу також є принциповими. Психологічна сутність діалогу має антропологічні риси, що стосуються особливостей людської особистості, її психіки як мотивацій творчого діалогу. Можна припустити, що мотиваціями можуть бути: потреба до самозбереження (Т. Гоббс), «нова інформація» (Л.Фестінгер), яка виступає збудником активності та забезпечує процес пізнання як такий; мотив пізнання у несхожості; мотив самореалізації, очікування успіху, самозамилування (писання заради писання) (А. Маслоу) [4, 8]. Отже, «вмотивований» діалог можемо трактувати як акт самовияву «я», утвердження власної особистості, а також як спробу дати певну характеристику взаємовідносинам.

Складним у сенсі мотивації виявився листовний діалог двох знаменитих швейцарських письменників-сучасників повоєнної епохи ХХ століття – Макса Фріша та Фрідріха Дюрренматта. Їхні „бріфвекселі” є парадоксальними. Звичайно, в обох авторів було багато спільного: однакове визначення міри відповідальності письменника в післявоєнній швейцарській літературі, повна реалізація в творчості. Однак їхня кореспонденція не є прикладом цілковитого взаєморозуміння та дружби: «Когда-то для Тебя было проблемой то, что я на десять лет моложе Тебя. Как бы то ни было, мы браво по – и раздружились. Ты во многом изумлял меня, и ранили мы друг друга тоже нередко. У каждого свои шрамы», - писав Дюрренматт до свого колеги [9, 971]. Їхні листовні діалоги часто окреслювались як „професійна дружба” (*Arbeitsfreundschaft*) або ж як комічна дружба (*eine komische Freundschaft*). Один був ніби тінню іншого, і це явище не могло не пригнічувати. Разом з тим їхнє листування – це психограма двох темпераментів, що допомагає збагнути їхню діалектичну протилежність.

Мотиви таких епістолярних діалогів можна характеризувати як конфліктні, що побудовані на ряді протилежностей стосовно двох видатних швейцарців – імпресіоніст та експресіоніст; еґоцентрист та коперніканець; людина, що живе теперішнім часом, та людина, що існує поза ним;

